

BEN MACINTYRE

Spionii zilei Z

SPIONAJ ȘI CONTRASPIONAJ

www.rao.ro

CUPRINS

<i>Hartă</i>	11
<i>Agenții și ofițerii de legătură</i>	13
<i>Prefață</i>	15
1. Noi recruți	23
2. O enigmă	52
3. Roman și „Pisica“	76
4. Provocarea	91
5. Clubul	101
6. „Garbo“ ieșe la rampă	121
7. Popov pleacă la cumpărături	142
8. Marele joc	160
9. „Parohia“	173
10. Agenți, agenți falși, agenți dubli	186
11. Operațiunea „Cockade“	213
12. Descoperirea „Comorii“	228
13. Abordarea	243
14. Operațiunea „Fortitude“	260
15. Îmbogățirea „furajelor pentru păsări“	277
16. „Artistul“ pictează un tablou	301
17. Dublura lui Monty	324

18. Liniuța dublă	338
19. Noul prieten al lui Jebsen	360
20. „Nu sunt mereu atent?“	378
21. Operațiunea „Dora“	401
22. Oaspetele Gestapoului	420
23. Dintele dureros al lui „Bronx“	437
24. Avertismentul lui „Garbo“	454
25. A doua rundă.....	470
Urmări	494
<i>Note</i>	527
<i>Bibliografie selectivă</i>	578
<i>Mulțumiri</i>	582
<i>Index</i>	584

NOI RECRUȚI

Duško și Johnny erau prieteni. Prietenia lor se întemeia pe dragostea pe care o împărtășeau pentru bani, mașini, petreceri și femei, fără o ordine anume și, de preferat, toate în același timp. Relația lor, bazată aproape în întregime pe frivolitate, va avea un efect covârșitor asupra istoriei lumii.

Dušan „Duško“ Popov și Johann „Johnny“ Jebsen s-au cunoscut în 1936, la Universitatea din Freiburg, din sudul Germaniei. Popov, fiul unui industriaș bogat din Dubrovnik, avea douăzeci și cinci de ani. Jebsen, moștenitorul unei companii de transport-marfă, era cu doi ani mai mare. Amândoi erau răsfățați, fermecători și irresponsabili. Popov conducea un BMW; Jebsen – un Mercedes 540K decapotabil cu compresor. Cei doi playboy de talie internațională, pe care îi vedeați mereu împreună, își făceau de cap prin Freiburg. Popov era student la Drept, în timp ce Jebsen urma cursurile Facultății de Economie, ca să conducă mai bine compania familiei sale.

Duško Popov

referitoare la înfățișarea sa sunt împărțite: „Zâmbește cu generozitate, arătându-și dantura în toată splendoarea ei. Ca urmare, chipul său nu este neplăcut, dar nici frumos“, scrie unul dintre contemporani. „Are nasul turtit, tipic popoarelor slave, tenul palid, umerii lași, o statură atletică și mâini albe, bine îngrijite, puțin cam durdulii“, pe care și le agită în permanență, gesticulând cu frenzie. Femeile îl considerau irezistibil, cu felul său nonșalant de a fi, „cu gura cărnoasă și senzuală“ și ochii verzi, pe jumătate acoperiți de pleoape mari. Avea „o privire languroasă și seducătoare“, căreia femeile îi rezistau cu greu, sfârșind mereu în dormitorul lui – căci dormitorul era principala sa preocupare. Popov era un afemeiat prin excelență. Jebsen crea un tablou cu totul diferit. Era mic de statură și slab, cu părul de un blond-închis, pomeții înalți și nasul cârn. În timp ce Popov era extrem de sociabil, aproape zgomotuos uneori, Jebsen observa totul în tacere, cu ochii mereu

Niciunul nu se omora să învețe. „Amândoi nutream niște ambiții intelectuale – a scris Popov –, dar eram dependenți de mașini sport și prostituate și aveam suficienți bani ca să ne bucurăm de amândouă.“

Popov avea o față rotundă, ce transmitea sinceritate, iar părul pieptănat pe spate îi dezvăluia fruntea înaltă. Părerile

în patru. „Răceala și distanța pe care o impunea puteau fi ostile; cu toate acestea, toată lumea cădea în mrejele sale“, scrie Popov. „Degaja, în același timp, o căldură aparte, iar ochii de un albastru intens precum cerul îi trădau inteligență. Vorbea pe un ton tăios, în propoziții scurte și casante, folosind rar adjective. Dar mai presus de toate, era

cumplit de ironic.“ Jebsen șchiopăta atunci când mergea, insinuând că ar fi avut o rană pe care o căpătase într-o escapadă sălbatică: în realitate însă, șchiopătatul era consecința varicelor dureroase pe care le îndura cu stoicism în mare secret. Îi plăcea să născocească povești, „făcând intenționat valuri ca să vadă ce se întâmplă“. Îi plăcea să aplaneze însă și conflictele. Când Popov a fost provocat la duel din cauza unei fete, Jebsen, ca secund, a fost cel care a pus la cale, în tacere, spre marea ușurare a lui Popov, o soluție de compromis, „convins fiind că nu voi arăta mai bine cu o cicatrice roșie, lăsată pe obraz de vârful unei săbii“.

Părinții lui Jebsen, amândoi decedați înainte ca fiul lor să fi ajuns în Freiburg, s-au născut în Danemarca, dar au adoptat cetățenia germană atunci când compania de transport-marfă Jebsen & Jebsen s-a mutat în Hamburg. Jebsen s-a născut aici în 1917, dar îi plăcea să spună că era, de fapt,

Johnny Jebsen

danez, iar cetățenia germană era doar „un pavilion de complezență“, arborat în scop de afaceri: „Dragostea pe care o nutresc pentru țara mea își are sorgințea în faptul că am moștenit o mare parte din ea“. Un orfan bogat, dar fără rădăcini, Jebsen a vizitat Anglia în perioada adolescenței și a devenit un anglofil fervent: și-a însușit manierele englezești, vorbea mai mult engleză decât germană și adopta „ținute elegante și conservatoare ca un Anthony Eden* Tânăr“. „Nu ieșea fără umbrelă cum nu ieșea fără pantaloni“, observa Popov.

Preoccupați cum erau de hedonismul vieții, cei doi prieteni nu ignorau însă cu totul schimbările politice amenințătoare din Germania anilor '30. Le plăcea să ia în deîrâdere „intellectualitatea studențească pronazistă“. Ironiile lor aveau însă un substrat solid. „Sub masca cinismului și a snobismului, dar și a manierelor sale de playboy“, Jebsen nutrea un dispreț profund pentru nazism. Iar Popov îi considera pe îngâmfații din Cămășile Brune drept ridicoli și respingători.

După absolvire, Popov s-a întors în Iugoslavia și a intrat într-o afacere de import-export, care îi permitea să călătorească în lung și-n lat. Jebsen a plecat în Anglia, unde intenționa să studieze la Oxford și să scrie cărți despre filosofie. N-a făcut nici una, nici alta (deși mai târziu avea să susțină că le-a făcut pe amândouă). Nu se vor mai întâlni timp de trei ani, vreme în care lumea intrase deja în război.

* Robert Anthony Eden (1897–1977), politician britanic care a ocupat funcția de ministru al Afacerilor Externe de trei ori în perioada 1935–1955, inclusiv în timpul celui de al Doilea Război Mondial. (n.tr.)

La începutul anului 1940, Popov locuia la Dubrovnik, unde își deschise propria firmă de avocatură și era implicat în relații cu cel puțin patru femei, când a primit o telegramă de la vechiul său prieten, care îl chema de urgență la Belgrad: „Trebuie să te văd neapărat“. Bucuria întâlnirii a fost scăldată în valuri de băutură. Au luat cu asalt cluburile de noapte din Belgrad, de unde „n-au plecat singuri, ci însotiti de două dansatoare“. În zori, au luat micul dejun toți patru – fripturi udate din belșug cu șampanie. Jebsen i-a spus lui Popov că, în răstimpul în care nu s-au mai văzut, l-a cunoscut pe scriitorul britanic P.G. Wodehouse*. Purtând monoclu și cravată de mătase, Jebsen părea versiunea germană a lui Bertie Wooster. Popov l-a studiat pe vechiul său prieten. Jebsen afișa aceeași expresie a „inteligенței ascuțite, a cinismului și umorului negru“, dar părea de asemenea încordat, ca și cum ceva îi tulbura gândurile. Fuma țigară de la țigară și „cerea des whisky sec dublu. Ținutele sale rivalizau în continuare cu cele ale lui Eden, dar părul blond nu mai era atât de bine îngrijit, iar mustața, la fel de neîngrijită, pe care o purta, devenise roșiatică din cauza tutunului“.

Câteva zile mai târziu, cei doi prieteni stăteau singuri la barul unui hotel din Belgrad, când Jebsen a coborât glasul și, privind de jur împrejur într-o manieră conspirativă exagerată, i-a mărturisit că s-a înrolat în Abwehr, serviciul german de spionaj, „ca să scape de armată, de care se

* Pelham Grenville Wodehouse (1881–1975), scriitor englez, cunoscut datorită scrierilor comice despre viața britanică de la începutul secolului XX, avându-i ca personaje principale pe Bertie Wooster și pe valetul acestuia, Jeeves. (n.tr.)

temea cumplit de tare, căci suferea de varice dureroase“. Cel care l-a recrutat era un prieten de familie, colonelul Hans Oster, adjunctul amiralului Wilhelm Canaris, șeful Abwehrului. Acum purta titulatura oficială, dar vagă, specifică Abwehrului, de *Forscher*, cercetător sau vânător de talente, și gradul de soldat într-un detașament special, alcătuit din 400 de oameni, din Regimentul Brandenburg. Această unitate era, de fapt, „un paravan prin care Canaris scutea un anumit număr de tineri de obligativitatea serviciului militar“. Jebson era un spion liber-profesionist, scutit de armată, pe care Canaris l-a asigurat personal că nu va purta niciodată uniformă, nu va face instrucție militară și nu va fi niciodată trimis pe front. Era liber „să-și petreacă timpul călătorind prin Europa în scop de afaceri, atât timp cât va răspunde cu promptitudine ordinelor Abwehrului“.

„Hitler este stăpânul incontestabil al Europei“, declară Jebson. „Peste câteva luni, va șterge Anglia de pe fața pământului, iar America și Rusia vor fi bucuroase să ajungă la o înțelegere cu el.“ Aceasta era pură propagandă nazistă, dar expresia de pe chipul lui Jebson era, ca de obicei, vădit ironică. „N-am vrea să iei masa cu un prieten de-al meu, funcționar al ambasadei germane?“ îl întreabă Jebson deodată. Prietenul s-a dovedit a fi maiorul Müntzinger, un ofițer bavarez corpulent, care ocupa cel mai înalt grad în Abwehrul din Balcani. Printre pahare de coniac și țigări, cu subtilitatea unui baros, Müntzinger i-a făcut lui Popov o propunere. „Nicio țară nu poate să-i reziste armatei germane. Peste câteva luni, vom invada Anglia. Ai putea să dai o mâna de ajutor pentru ca

Germania să-și ducă la bun sfârșit misiunea, cu pierderi cât mai puține.“ Müntzinger a adoptat apoi arta flatării. Popov avea multe cunoștințe sus-puse. Afacerile lui îi ofereau ocazia ideală de a călători în Marea Britanie, unde cunoștea oameni importanți și influenți. Nu îl știa oare chiar și pe ducele de Kent? Popov a încuviat din cap. (Nu i-a mărturisit că vizitase Anglia doar o singură dată în viață și pe duce îl văzuse o dată, câteva minute, la Argosy Yacht Club din Dubrovnik.) „Avem foarte mulți agenți în Anglia, a continuat Müntzinger, unii chiar foarte buni. Dar legăturile tale ne-ar deschide multe uși. Ne-ai face un mare serviciu. Și ne-am revanșa. Reichul știe cum să-și manifeste aprecierea.“ Jebson își bea whisky-ul, fără să spună nimic. Müntzinger era destul de evaziv în privința informațiilor pe care Popov trebuia să le obțină. „Generale... Politice...“ Apoi, după o clipă de tăcere: „Militare. Dacă vei accepta propunerea, Johnny îți va face cunoștință cu cine trebuie“. Popov i-a cerut timp de gândire, iar a doua zi de dimineață a acceptat. Jebson a recrutat astfel primul său spion pentru serviciile secrete germane. Nu va mai recruta niciodată pe altcineva.

Între timp, Popov a început „să-și facă un plan propriu“.

În 1941, „Interallié“ era cea mai importantă rețea de spionaj din Franța ocupată de naziști. Era practic „singura noastră sursă de informații din Franța“ la începutul războiului, a declarat un agent secret britanic. Rețeaua era alcătuită din numeroși informatori, agenți și subagenți, dar în esență Interallié era creația unui singur spion, un om pentru care

Roman Czerniawski

Czerniawski era un patriot polonez, dar sintagma este mult prea săracă pentru a descrie sentimentele extrem de profunde pe care le nutrea față de patria sa. Trăia pentru Polonia și era pregătit (uneori, nerăbdător chiar) să-și dea și viața pentru ea. „Își canalizează loialitatea numai asupra țării sale și fiecare problemă pe care o întâlnește se împletește cu destinul polonezilor“, a scris unul dintre camarazii lui spioni. Îi ura pe nemți și pe ruși cu aceeași înverșunare pentru că i-au mutilat țara și visa să refacă națiunea poloneză. Orice alte loialități și considerente veneau pe locul al doilea. Avea doar 1,67 metri înălțime, era slab la față și avea ochii sfredelitori, apropiati unul de celălalt. Zâmbea cu generozitate și vorbea cu viteza unei mitraliere.

Fiul unui om de afaceri înstărit din Varșovia, Czerniawski s-a pregătit să devină, înainte de izbucnirea războiului, pilot de vânătoare, dar în urma unui accident grav a rămas cu deficiențe de vedere, fiind obligat să facă muncă

uneltirile și subterfugiile erau o adoua natură, iar spionajul era o adevărată vocație. Colaboratorii lui francezi îl cunoșteau sub numele de Armand Borni; folosea și numele de cod „Walenty“ sau „Valentine“. Numele său real era Roman Czerniawski și, în scurt timp, prin energia, convingerea și orgoliul său, a devenit cel mai important spion britanic în Franța.

În timpul invadării Poloniei de către nemți, în septembrie 1939, căpitanul Czerniawski se afla la sediul forțelor aeriene din Varșovia, în calitate de expert în spionaj militar și autorul unui tratat bine primit despre contraspionaj. Czerniawski era un profesionist, „un om care trăiește și gândește doar prin prisma spionajului“, după cum l-a descris un coleg. Considera spionajul o vocație onorabilă, „bazată pe cele mai înalte idealuri ale omenirii“. În timp ce armata poloneză se prăbușea sub atacurile violente ale nemților, Czerniawski a fugit în România, iar de acolo, cu ajutorul unor documente false, a ajuns în Franța, unde forțele poloneze se regруpau. Când Franța a căzut în mâinile dușmanului, în 1940, divizia lui a fost și ea dizolvată, dar în loc să li se alăture compatrioților și să fugă în Anglia, urmând să continue lupta de acolo, Czerniawski s-a ascuns. A convins-o pe René Borni, o franțuzoaică Tânără, rămasă văduvă, să-i împrumute identitatea răposatului ei soț. Și, pe când germanii începeau să ocupe Franța, un țăran, pe nume Armand Borni, aşa cum reiese din actele sale de identitate, se plimba printre ei pe o bicicletă împrumutată, observând tot ce se mișca în jurul său și înregistrând totul în minte. „Fiecare indicator, fiecare semn de pe un camion și fiecare emblemă semnificativă într-un fel sau altul însemna mai mult pentru mine decât pentru oricine altcineva.“ Acum începeau să încolțească semințele „viziunii sale“, cum îi plăcea să numească. În timp ce guvernul polonez, aflat în exil la Londra, ducea propriul război, Czerniawski punea bazele unui alt front.

Își imagina „celule mici de rezistență, ce aveau să se înmulțească fără întâzire, să se unească și apoi să formeze o rețea de ochi“.

Czerniawski a ajuns în sudul Franței, rămas neocupat, unde a luat legătura cu serviciile secrete poloneze și a obținut aprobarea oficială de a înființa o rețea în zona ocupată. Câteva seri mai târziu, lua cina singur la un restaurant din Toulouse, La Frégate, când o Tânără îl întrebă dacă poate să se aşeze pe scaunul liber de la masa lui. „Era mignonă și avea cam treizeci de ani. Chipul palid, cu pielea străvezie și buze subțiri, era însușit de niște ochi ageri și plini de viață.“ Mathilde Carré își studia și ea partenerul cu care lua masa din pură întâmplare: „Era zvelt și vânjos, cu față lunguiată și îngustă, cu nasul mare și ochii verzi, care trebuie să fi fost cândva atrăgători, dar care erau acum încorajați de vânătăi și contuzii ca urmare a unui accident de avion“. Czerniawski s-a prezentat, „vorbind franceza cu un accent înfiorător“. Au început să poarte o discuție. Iar după-masă, a condus-o acasă.

Mathilde Carré era extrem de inteligentă, dar și cumplit de surescităță, aflându-se, în momentul întâlnirii cu Czerniawski, în pragul unei căderi nervoase. Fiică a unor parizieni cu origini burgheze, și-a făcut studiile la Sorbona, a lucrat pentru scurt timp în cadrul unei companii de asigurări, a urmat niște cursuri de profesorat și apoi s-a căsătorit cu un prieten din copilărie ca să descopere în curând că nu putea să-l sufere. Războiul i-a oferit pretextul de care avea nevoie ca să-și părăsească soțul.

Cum armata franceză bătea în retragere, a găsit de lucru într-un spital de campanie, unde îngrijea soldații răniți. Acolo, a cunoscut un locotenent din Legiunea Straină și a făcut dragoste cu el „sub ochii lui Hristos răstignit pe un crucifix enorm“ în chilia episcopului dintr-un seminar teologic aflat în Cazères sur Garonne. Locotenentul s-a făcut nevăzut a doua zi de dimineață, iar ea a rămas însărcinată. S-a hotărât să păstreze copilul, apoi însă a pierdut sarcina. Într-o seară, stătea pe un pod înalt și cocheta cu ideea de a-și curma zilele, dar s-a răzgândit: „În loc să mă arunc în Garonne, o să mă arunc în război. Dacă tot vreau să mă sinucid, atunci ar fi mult mai intelligent din partea mea să-mi pun capăt vieții într-un mod util“. Ca să sărbătorească hotărârea luată, a ieșit să ia masa la restaurantul La Frégate.

Încrederea debordantă pe care Czerniawski o degaja prin toți porii a ajutat-o pe Mathilde să se simtă mai bine. „De fiecare dată când vorbea despre război, ochii îi licăreau veseli. Nu voia să accepte înfrângerea Poloniei. Răspândea în jur încrederea și entuziasmul tinereții, dar și o inteligență și o voință care alterna cu aerul unui copil răsfățat și tandru.“ S-au întâlnit din nou și în serile următoare. „În curând s-a format o legătură extraordinară de prietenie.“ Mai târziu, amândoi vor nega cu atâtă vehemență relația de iubire dintre ei, încât aceste dezmințiri sună cu totul artificial.

La trei săptămâni după prima lor întâlnire, Czerniawski i-a mărturisit că era spion și a rugat-o pe Mathilde să-l ajute să-și împlinească „viziunea“: crearea unei rețele de

spionaj multicelulare. Ea l-a asigurat că „se putea baza pe ea“ și împreună „vor face lucruri mărețe“. Caracterul teatral al momentului s-a împletit armonios cu declarația lui Czerniawski potrivit căreia i-a și ales deja numele de cod noui lui complice: „La Chatte“, (Pisica), pentru că „mergi ușor, ca o pisică“. „Și pot la fel de bine să și zgâri dacă vreau“, i-a răspuns ea, mișcându-și degetele subțiri ca pe niște gheare. Poate că era un avertisment.

Roman Czerniawski și Mathilde Carré au format un parteneriat extrem de eficient în lumea spionajului. Au închiriat o cameră în cartierul Montmartre din Paris și au început să pună bazele unei rețele de spionaj. „Va fi o rețea interaliată, a declarat Czerniawski. Șeful va fi polonez, agenții, în marea lor majoritate, francezi, și vom lucra cu toții pentru Aliați.“ Așa a luat naștere rețeaua „Interallié“.

Mathilde se ocupa de recrutarea agenților (deoarece unii francezi refuzau să lucreze pentru un polonez), în timp ce Roman aduna, examina, dactilografia și trimitea informațiile la Londra. Primii recruți au fost Monique Deschamps, care purta numele de cod „Moustique“ (Țânțar), o femeie măruntică, extrem de energetică, dar și o fumătoare înrăită, și René Aubertin, fost comandant francez al unităților de tancuri. Treptat, din rețea au început să facă parte angajați ai Căilor Ferate, polițiști, pescari, criminali și femei casnice. Trimiteau toate informațiile pe care reușeau să le strângă la una dintre numeroasele „cutii poștale“ din Paris: omul de serviciu de la La Palette, școala de limbi străine Berlitz de lângă Operă și un portar de pe Rue

Lamarck, „pe care nemții l-au întepat cu baioneta în fund atunci când au intrat în Paris, motiv pentru care era cât se poate de îndreptățit să-i urască“. Mathilde strânea apoi informațiile de la ei. „Purtând o blană neagră, o pălărie roșie și o pereche de pantofi roșii, fără toc, se ducea iute de la o întâlnire la alta, scrie Czerniawski, furnizându-ne noi contacte și oportunități și oferindu-mi astfel ocazia de a studia informațiile trimise de agenții noștri și de a le rezuma în rapoartele proprii.“

Scopul lui Czerniawski era acela de a realiza un tablou complet al forțelor germane din Franța ocupată, Planul de Luptă: pozițiile și mișcările de trupe, depozitele de muniție, aerodromurile, bazele navale și stațiile radar. „Ca să înfrângi dușmanul, trebuie să știi unde este; cu cât știi mai precis unde se află, cu atât va fi mai ușor să-l înfrângi“, a scris el. Dactilografia rezumatul rapoartelor pe hârtie igienică. La câteva săptămâni, un curier, cu numele de cod „Rapide“, „un polonez înalt și slab, de o vîrstă incertă, cu tenul pigmentat și o mustăță neagră“, se urca la ora 11 dimineața din Gare de Lyon în trenul spre Bordeaux. Cu zece minute înainte de plecare, se încuia în toaleta de la clasa întâi. Deasupra WC-ului se afla o plăcuță de metal pe care scria: *Remplacez le couvercle après l'usage*. Introducând o batistă între șurubelniță și șurub ca să nu-l zgârie și să nu atragă atenția cuiva, „Rapide“ scotea plăcuța cu grijă, introducea în spate raportul scris pe hârtie igienică și apoi o înșuruba din nou. După ce trenul trecea granița în Franța neocupată, un agent secret polonez repeta procedura,